

Քրիստոնեյա այլապաշտ

**ՄԱՅՐ ԱՐՈՒ ՍՈՐԲ ԷԶՄԻՆՍԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՆԱԿՈՒՅՄԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՆԱՐԱԹԱԹԵՐՈ**

ՄԱՍԻՆ ՀԱՂՈՐԳՎԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմական ներկայացուցչական ժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում

Հոկտեմբերի 31-ից Նոյեմբերի 3-ը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում բարձր նահագահությանը և Ս. Օ. Ս. Տ. Գարեգին Բ Մարտիրոսի Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի տեղի ունեցավ թեմական ներկայացուցչական երրորդ ժողովը, որին մասնակցում էին Երուսաղեմի եւ Կոստանդուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունների ներկայացուցիչներ, Հայաստանի եւ Սփյուռքի հայոց թեմերի առաջնորդներ, վանաբնակ բարձրաստիճան հոգեւորականներ, Գերագույն հոգեւոր խորհրդի անդամներ եւ թեմական աշխատակազմի ներկայացուցիչներ:

մական խորհրդի առնական Տիգրան Սարգսյան: Թեմական աղոթքից հետո թեմական ներկայացուցչական ժողովին հարյապետական իր պատգամը

կանոնադրության ուղենշային փաստաթղթի քննարկման ու հաստատմանը: «Թեմական եւ ծիսական կանոնադրությունների ուղենշային փաստաթղթի քննարկումը մեր Եկեղեցու համար հուսալի հեռանկարներ է ստեղծելու՝ թեմերի կյանքն առավել կազմակերպված դարձնելու առումով: Այս փաստաթղթի քննարկմամբ մենք զգալի թայ էնք կատարելու չալ Եկեղեցու կանոնադրության քննարկման կարողությունը Հայ Եկեղեցու կանոնադրության քննարկման կարողությունը Հայ Եկեղեցու կանոնադրության քննարկման կարողությունը Հայ Եկեղեցու կանոնադրության քննարկման կարողությունը»:

Այնուհետեւ ժողովի մասնակցներին ողջունեց ԼՂՀ նախագահ Կարեն Խաչատրյանը:

բնեց Նորին Սրբությունը՝ ողջունելով Հայոց Եկեղեցու կիրառելիական աղոթքներից եւ աշխարհափոխ թեմերից ժամանակ հոգեւորական եւ աշխարհական պատգամավորներին: Իր խոսքում Հայոց Հայրապետն անդրադարձավ Հայոց Եկեղեցու քննարկումը կանոնադրության ստեղծման կարողության կատարված աշխատանքների նախադրության մուլթյանը եւ կանոնադրության մշակման ներկայիս ընթացքին՝ համոզում հայտնելով, որ Եկեղեցու առաքելության իրագործման արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է կանոնակարգված գործունեությամբ: Նորին Սրբությունն ուղենշեց ժողովի աշխատանքները, որ կնկարգված եւ քննարկում կանոնադրության մուլթյանը թեմական

գահ Բակ Սահակյանը՝ կարեւոր նշանակությունը քննվելից նույնը: Տար Սահակյանը քննարկեց Հայոց Եկեղեցու կարեւոր մասնակցությունը ու ղեկավարությանը Լեւնային Ղարաբաղի կյանքը: Նախագահը ներկայացրեց նաեւ Արցախի կյանքի տարբեր ոլորտներում արձանագրված հարցաթղթերը, արցախահայության իմիջակայքիսերը եւ դրանք լուծման ուղղությամբ ներդրվող գեւտակալ եւ հոգեւոր այրերի ջանքերը: ԼՂՀ նախագահը նաեւ մեծապես կարեւորեց աշխարհափոխու հայության շարունակական գորակցությունը ԼՂՀ-ին:

Ողջույնի խոսքով հանդես եկավ նաեւ վարչապետ Տիգրան Սարգսյանը: Վարչապետը մասնակցեց անդրադարձով Եկեղեցու

հարաբերություններին եւ սերտ համագործակցությանը՝ շեշտելով Հայ Առաքելական Եկեղեցու կարեւոր դերն ազգային ինքնության պահպանության գործում: Վարչապետը վստահություն հայտնեց, որ ժողովի արդյունքները կնպաստեն Եկեղեցու առաքելության առավել աշխուժացմանը եւ ժամանակակից մարտահրավերների արդունակեւտ դիմագրվմանը: Մասնավոր անդրադարձ կատարվեց հայրենիքի կյանքին եւ հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացին:

Պաշտոնական բացմանը հետեւեց ժողովի դիվանի քննարկությունը: Այնուհետեւ անունակցների պաշտոնն ստանձնեցին ԱՄՆ Արևելյան թեմի առաջնորդ Տ. Կասթակ արք. Պարսպյանը եւ Մայր Աթոռի միջեկեղեցական հարաբերությունների պատասխանատու տնօրէն Տ. Եգիլի արք. Պետրոսյանը: Ընդմիջեցին նաեւ փոխտնօրէններն ու ատենակալները, ինչպես նաեւ՝ հաշվիչ հանձնախումբը:

Ժողովականներն աշխատեցին առանձին խմբերով, այնուհետեւ տեղի ունեցան ընդհանուր քննարկումներ եւ արդյունքների ամփոփում:

Նոյեմբերի 2-ին ժողովը շարունակեց իր աշխատանքները՝ բարձր նահագահությանը և Ս. Օ. Ս. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ ներկայությամբ Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Սերժ Սարգսյանի:

Ողջունելով ՀՀ նախագահի ներկայությունը ժողովին՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետն անդրադարձավ Եկեղեցու-պետություն հարաբերություններին եւ շնորհակալություն հայտնեց ՀՀ նախագահին՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին եւ աշխարհասփյուռ հայոց թեմերին ՀՀ իշխանությունների կողմից ցուցաբերվող մշտական գորակցության համար:

Այնուհետեւ եպիսկոպոսաց հասին եւ բոլոր ժողովականներին իր խոսքն ուղղեց ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը՝ հաջողություն մարտնչելով ժողովի աշխատանքներին: Պրն Սարգսյանը ողջունեց բոլոր այլ բայերը, որ ուղղված են Հայ Եկեղեցու առաքելության գորակցմանը եւ պաշարհասփյուռ ժողովի հոգեւոր կարիքների բավարարմանը: Նա մեծապես հարկտեց Հայ Եկեղեցու անվանատեղի դերը Սփյուռքի կյանքում, երկուստոր սերունդ կորույթանք գործում՝ նկերեցին իրեն գործընկեր նկանելով բարոյական արժեքների կրթաստաններին: Պրն Սարգսյանը վերադարձնեց հայրենիքը Լեւնային ռազմավարական խնդրում: Նախագահը բարձր գնահատեց Հայոց Եկեղեցու միջազգային խաղաղասիրական գործունեությունը եւ Ներդրումը Եւրոմենակ շարժման մեջ: Վստահեցրեց, պի պետական կարողութեւտ պիտ շարունակեն գորակցել լինել Հայ Եկեղեցուն՝ բոլոր ծեսակներով եւ իրողասել արդյունավետ համագործակցությունը ի խնդիր մեր ժողովրդի բարօրության եւ հայրենիքի պայծառացման:

Շարունակություն՝ էջ 2

ՄԱՍԼՈ ՀԱՌՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բացվեց Հարավային Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդարանի շենքը

Օրեր առաջ Հարավային Ռուսաստանի հայոց թեմում կատարվեց թեմի առաջնորդարանի նորակառուցված շենքի բացման արարողությունը՝ նախագահությամբ թեմի ա-

ռաջնորդ Տ. Մովսես եպս Մովսիսյանի: Արարողությանը կարգապահությամբ հանձնարվեցին թեմի առաջնորդարանի նորակառուցված շենքի բացման արարողությունը՝ նախագահությամբ թեմի ա-

Հարավային Ռուսաստանի հայոց թեմի մայր ղեկավար

«ՏԱՐՎԱ ԼՍԱԳՈՒՅՆ ՌԻՍՈՒՅԻՉ» ՄՐՅԱՆԱԿԱՎԱՐՄԱՆ ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՅՐ ԱՊՈՒՆ ՍՈՒՐԵ ԷԶՄԻՍՏՆՈՒՍ

Հոկտեմբերի 22-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, մասնակցությամբ Մայր Աթոռի միաբանների և ՀՀ կրթության և գիտության նախարար Արմեն Աշոտյանի, տեղի ունեցավ Մայր Աթոռի հովանու ներքո արդեն 8-րդ անգամ անկախորդ «ԼՍԱԳՈՒՅՆ ՌԻՍՈՒՅԻՉ» հանրակրթական ամենամյա մրցույթի հանդիսավոր մրցանակաբաշխությունը:

Հայոց լեզու և գրականություն, Հայոց պատմություն, Հայոց եկեղեցու պատմություն և բնագիտական առարկաների թվով անցկացվող մրցույթի կատարման և բացահայտել, գնահատել և խորհուրդներ մատնագիրական կերպ գիտելիքներով, տեղեկագրական և դասավանդման հիմուն կարողություններով օժտված ուսուցիչներին: Մրցույթի անց կացվում հովանավորությամբ Մայր Աթոռի բարեխղճ «Երևանի Սիմեոն և Իրման Տեղ-Ստեփանյանների» (ՄՍԷ):

Մայր Աթոռի ջիղիտունական դաստիարակչական կենտրոնի տնօրեն Տ. Վարդյան արք. Լավասարյանը, բարի գալուստ մաղթելով կրթության մշակների, անորոշապես ուսուցիչ կերպարին ու նվազապիս, նրա առաքելությանը հայոց ազգային ուղիքում: Հայր Վարդյանն ուրախություն հայտնեց, որ Վեհափառ Հայրապետի՝ ազգային ու բարոյական արժեքների, հայրենասիրության ղուլ վրա հիմնված ազգային դպրոց ունենալու և դրանում ուսուցիչ կարևոր դերակատարության արժեքներն ստեղծելու արժեքների իրականություն և դասուն:

Մրցույթի անկախորդ գործընկերակցներ կազմեցին ՀՀ ԿԳ Նախարարության հանրակրթական վարչության պետ Արամիս Հովհաննիսյանը՝ տեղեկացվելով, որ մրցույթին մասնակցել է 300 ուսուցիչ, որոնցից 41-ն են անկախ եզրակարգված:

Արևիտեստ մրցույթի հաղորդներին շնորհավորելով ՀՀ կրթության և գիտության նախա-

րար Արմեն Աշոտյանը՝ կարեկրորդ դպրոցի կրթաբարձրացման գործին, ապա անորոշապես նախարարության և Հայ եկեղեցու տերու համագործակցությանը և համատեղ ծրագրերին:

Այս ԵՂՀ ատվածաբանության ֆակուլտետի ղեկավար Տ. Անուշավան եպս ժամկետային և Արմեն Աշոտյան 39 ուսուցիչի հանձնեցին մրցույթի մասնակցության վկայական, որամական պարգև էր հոգեւոր գրականություն:

Առաջին մրցանակ արժանացան Հայոց եկեղեցու պատմություն առարկայի ուսուցչուհի Անտոյիկ Կապուսյանը (Պարմիրի թիվ 11 դպրոց), հայոց լեզվի և գրականություն առարկայի ուսուցչուհի Մարգարիտա Կապուսյանը (Վանաձորի թիվ 5 դպրոց), Հայոց պատմության առարկայի ուսուցչուհի Համահիտ Գալիպյանը (Վարդաշապատի թիվ 2 դպրոց) և Անաթառնություն առարկայի ուսուցչուհի Աննա Գեորգյանը (Պարզայանի թիվ 11 դպրոց): Երկրորդ մրցանակն ստացավ 8 ուսուցիչ: Երրորդ մրցանակն ստվեց 11 ուսուցիչ: Մրցանակներ արժանացավ մրցույթի մասնակցի եւս 16 ուսուցիչ:

Արարողության ընթացքում հոգեւոր անսացին մի շարք ուսուցիչներ: Վերջում Լ. Ս. Օ. Տ. Վարդեհիս Բ Անեսայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությունն ու գնահատանքը ներկայաներին փորձաքննության հոգեւոր թեմառանի տեսչու Տ. Սահակ եպս Մաշայանը: Սրբազան հորրորդը ուսուցիչներին շարունակել իրենց ծառայությունը, ինքնամաքող գաւեսները կրթության, որպէսզի Հայոց աշխարհը և Միտրոքոս որդուկն հայկական մշակույթի, հայոց ղր ու գրականության լույսով և Նաճոն օրհնություն:

Արարողության ընթացքում հոգեւոր ան ազգային երգերի կատարումներով հանդես եկավ Գեորգյանների երգչախումբը:

ՆՈՐ ԵՆՏԵՆԱԿՈՒՆԵՐ ՄԱՅՐ ԱՊՈՒՆ ՍՈՒՐԵ ԷԶՄԻՍՏՆՈՒՍ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մի շարք միաբաններ, ավարտելով իրենց ուսումնական արտերկրի տարբեր համալսարաններում և հովանական պատասխանություններում, վերադարձել են և Լ. Ս. Օ. Տ. Վարդեհիս Բ Մայր Աթոռի Մարտիրոս և Անեսայն Հայոց Կաթողիկոսի տնօրինությանը ծառայությանը կոչվել Մայր Աթոռի առարկա կազմակերպիչ:

Տ. Հայրիկ արք. Հովհաննիսյանը, վերադառնալով Վանապահայն հայոց թեմից, ծառայության է կոչվել Մայր Աթոռի ֆինանսական բաժնում: Տ. Սահակ արք. Պողոսյանը, ով ուսանում էր Գերմանական, Անեսայն և Մայր Աթոռի ինտերնալ: Տ. Շուրիկ արք. Սարգսյանը (Կեղեցի գյուղական համալսարան) ստանձնել է Մայր Աթոռի վանդոցի տեղի օգնականի պարտականությունները:

Թեմական ներկայացուցչական ժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում

Սկիզբ էր 1

Մերդարձանալով Ամենայն Հայոց Հայրապետի գահակալության 10-ամյակին՝ ՀՀ նախագահը երախտագիրություն հայտնեց Լորին Սրբությունն այն հակաթաճակ գործունեության համար, որ Լորին Սրբությունն իրականացրել էր մեկ տասնամյակի ընթացքում: Վեհափառ Հայրապետին մարտնչով իրականացրեցին երկար տարիներ և Նորսևոր ձեռքբերումներ՝ նախագահը Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին Մաշտոց ՀՀ բարձրագույն «Սբ Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշան՝ ազգային և հոգեւոր արժեքների պահպանման և գաղափարական գործունեությանը բացառիկ ավանդի համար:

Լորին Սրբությունը, շնորհակալություն հայտնելով բարձր պարգևի համար, իր խոսքում նշեց. «Մենք ընդունում ենք այն՝ որպես գնահատանք Մաքեթական մեր Սբ Եկեղեցու գործունեության, հոգեւոր ներ պատասխանների ծառայության: Մա Նաեւ Կատարել և մեր հայրերի և հայրապետների ծառայության, ովքեր այն երազանքով մաքեթան, տրեցին,

որ պայծառ լինի Հայ եկեղեցին, գործեր ժողովրդի կյանքը, և կանգուն» Հայոց պետականությունը: Ամենայն Հայոց Հայրապետը կտահանեց, որ Հայ եկեղեցին հոգեւոր պատասխանները շարունակելու են ջանքեր գործադրել, որպեսզի բարձրագործման առաջնորդվեն մեր ժողովրդի պատասխանները:

Կաթոն ընթացքում Սեմ Սարգսյան պատասխանեց ժողովականների հարցերին, որոնք վերաբերում էին հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացին, ԼՂՀ հակամարտության կարգավորմանն ուղղված բանակցություններին և մեր ժողովրդի կյանքը հուզող տարբեր կնիքներին:

Ժողովականների անունից Լորին Սրբությունը շքանշանի հանձնման արժեքով շնորհակալեց ժողով արտեսպետ Տ. Եղիսի արք. Պետրոսյանը՝ բարձր պարգևներ կատարելով Հայոց Հայրապետի նկատմամբ մեր ժողովրդի գնահատանքի և սիրու պատասխանություն:

Կաթոն ներկա էր նաեւ Հայկական բարեգործական քննիչներ Սիրույան Նախագահ Դեմ Սեդրակյանը:

Սուրբ Սարգսի մատուցած Պեճ Եկեղեցու օծումը

Արձակուրդի ընկալություն շատ երկար եկեղեցուն որն ունի հասակավաճ մայր, ինչպես նաեւ նախագահ Սակայն միջև արդարեստ կառուցման աշխատանքների վերստին, թեմի առաջնորդ Տ. Սիրոն եպս Արամյանի օրհնությամբ և առաջարկությամբ, Արձակուրդի քաղաքացու Ռուբեն Կոչարյանի աջակցությամբ վերանորոգվեց առաջնորդարանի հարեանաթոքային գտնվող Նախկին ամառային կինոթատրոնի շենքի սկզբնահատվածը, որն այսօր տեղ արձակուրդների համար կնառայի որպես սրբավայր:

Հոկտեմբերի 18-ին Սիրոն սրբազանի ձեռնադրած Սուրբ Սարգիս մատուցվեցին սուրբ օծումը, մկրտությունը: Սրբազան արարողությանը ներկա էր նաեւ երկրպետն ընտանիքը: Նրանց մի օրհնության և գնահատանքի խոսքը հոգե թեմի առաջնորդ, շնորհավորեց հավանաբաններին և հավանաբաններ, որ այս մատուռում վեր առանգան իրենց արդեթների գործադրման վրա ընկող ընտանիքներին: Սրբազանը նաեւ հավանաբաններին թեմ բանակ և բու-

րոն խնդրությունները հաղթանարդուն գրառվելու:

Ներկայացրել նաեւ հաղորդ դարձան այն օրը մատուցված արտերկրի հարեանաթոքային Սեդրակյանի Էր Էջմիածնի Սբ Աննակաթողիկոսի հոգեւոր իրավիճակ Ս. Սիրույան թեմ Սուրբայանը:

Օծվեց Մասիսի Ս. Գեորգ եկեղեցին

Սոյեմբերի 1-ին ձեռնադր. Ա. Օ. Տ. Տ. Ս. Օ. Տ. Վարդեհիս Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ: Եկեղեցին Մուսուխեղ և Բաղրատյան Գահին կոչվեցին և Արթուր Արքայանի, ճարտարապետ և Հրաչ Գասպարյանը:

Օծման արարողությանը ներկա էր ՀՀ խաղաղ Սեմ Սարգսյանը:

Վեհափառ Հայրապետը, առընթացվալությամբ Գ. Պոլիս Հայոց Պատրիարքության միաբան Տ. Շահակ արք. Աննայանի, ԱՄՆ հայոց Արեւեսան թեմի առաջնորդ Ս. Կարապետյանի, Ֆրանսիայի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Նովակ արք. Չաքարյանի, Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդ Տ. Ավանարյան արք. Գեորգյանի, Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Եղուս եպս Ներսիսյանի, Կատարեց Նորակառուցվեց եկեղեցու օծումը: Միաբանությունով օծվեցին եկեղեցու խորան, մկրտության արարողություն և սյուններ:

Հոգեւոր և արարողական հետո իր օրհնությունը ներկայացրել փոխանցեց Ա. Օնեսայն Հայոց Հայրապետը: Լորին Սրբու-

թյունը վերինից իրենցարդու դարձն արքայան զորավարն անս խոսքերը. «Մենք մեզ հայր ենք ընդունում Սուրբ Ավանարյանի և Մայր Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին»՝ փառք էր գործադրել վերաբանելու և Աննայան, որ դարձել այն մեր ժողովրդի զավակները նույն հավատամտության պաշտպանում և իրենց նվիրական սրբությունները՝ հայրերի հավատքը, հայրերի երկրորդ:

Վերջում Վեհափառ Հայրապետն իր զեհատանքն ու օրհնությունները փոխանցեց բարեբախտներին ու նրանց ընտանիքի անդամներին:

Խոսք առաջին նաեւ բարեբախտը Գահին Սիրեկյանին ու Արթուր Արքայանը, որոնք հետո գերակապետական հայաստանի հանդես Արքայի մշակույթի դպրոցի ղեկավարը: Արարողությանը ներկա էին նաեւ մարզպետ, մկրտության արարողությունները ներկայացրեցին, Մայր Աթոռում անցկացվող թեմական ներկայացուցչական ժողովի անդամներին և հայրերավոր հավատարմոր մասնակցներին:

ՀԻՆ ԶԱՄԱՔԵՐՈՐ ԵՎ ԱՐԴՈՎՅԱՆԸ

ժողովրդական մրցումներն ու իմաստությունն էլ շատ հաճախ պայմանավորել են Արժույթի աստիճանը:

Մի հայաքեղ դեպի պատմության խորքը կարծում ենք, կօգնի ավելի հստակ տեսնել այն անշուշտությունները, որոնք ունեն Ջալալաբեկն ու Արժույթը:

Գովերելով դեպի Վրաստան, Պարսկաստան, Թուրքիա, կան Էջմիածին աստուղծներ ճանապարհի վրա՝ Ջալալաբեկը հաճախ է դարձել պարսկական, թուրքական ու ռուսական գործերի բանակատեղի: Օրինակ՝ 1735 թ. պարսիկների եւ թուրքերի ճակատամարտը տեղի է ունեցել Մուրադ-Ռաֆայում՝ Ջալալաբեկի դաշտերից մեկում, որը վերջապես Աստիղ-Շահի հաղթանակով (ի դեպ, Ջալալաբեկում 1921-ի փետրվարին կան քաղաքացիական ահեղ մարտեր են տեղի ունեցել): Թե՛ն այստեղ կայքը միշտ էլ եղան է եղել, սակայն այն էլ եր մասնավոր գովաքերներով, ինչպես է ողջ Հայաստանի՝ Արժույթի խոթերով ասած՝ «վառարախ, գեղեցկարայ, տատակայ, սրախող-դր որդիքի են թռուկեց համար»: Տեսնական հետաճանաչողները նույնպես աստուղծել եր: Բավական է իշխատակել միայն մեկ օրինակ: Որպեսզի հայ աղբիկները չտարվեն հայտնեղ կամ վաճառքի, մտղուեց ժաման ամուսնացում էին 9-10 տարեկանում: Իսկ մասնակն մեծաթափով կենդր համարվում եր փայտից անրը կամ օճաղ:

Իր ծաղկուն շրջանում Ջալալաբեկն ունեցել է շուրջ 1400 տուն, իսկ իրադատաբանները զգել են զրկեց Հաղթանակի այգի, Աբդուլլահի Բախտիվիտ գյուղն ու Եղվարդի դաշտերը:

Արարատյան երկրամասում 1679 թ. տեղի ունեցած երկրաշարժի ավիղեց կան ղոջ Ջալալաբեկը, որի վերաբերյալ Չաքարիան Ջալալաբեկին վկայում է, թե այն արկան ուժեղ եր, ղո «... ի Ջալալաբեկ գիւղ ու մայր զոյն այլ հաւու» (Չաքարիան Սարկապազի պատմագրություն, հ. 2, էջ 104): Մահան հազարավոր մարդիկ, աւանջ շերտն ու կատուները, խոնարհվեցին կրակակա կառուցելը: Ջալալաբեկ երկար, շատ երկար գրեթե անկարգաբան է մնացել:

Արցախի մեղիություններից կատարված մեծ ներգաղթը նորից է աշխուժացրել Ջալալաբեկի Պարսկական տիրապետության օրոք՝ Արժույթի մեծինը շուրջ 150 տարի առաջ, իր գերտառնակով Ուտայք աշխարհից Ջալալաբեկ եկյալ Աստուղ, որի ուղիքի վրիթակ է եղել, իսկ սրա որդիք՝ երկրորդ Արժույթի՝ Կաչատուր Արժույթի պապը, որն ունեցել երկու որդի՝ Հարությունը եւ Ավետիքը, վերջինս հաշատուր Արժույթի հայրն եր, իսկ մոր անունը Ֆեռազուհի եր: Պերք է նկատել, որ Արժույթականի թաղանթանում ստիաստիպ գերակշռությունն է կազմել քրիստոնեական անունները՝ Հարություն, Ավետիք, Ասովաճափակ, հաշատուր եւ այլն: Արժույթական պապը արերտար, եր մեծ համրվ ուղեց կան: Ջալալաբեկի որդու, քալվական է անել, որ կանոն շնորհվել էր Ջալալաբեկի տնտեսությունյան ժառանգական իրավունքը:

Շարունակությունը՝ էջ 5

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 13-18-ՐԴ ԴԱՐԵՐՈՒՄ (ընդհանուր ակնարկ)

Ավագը՝ թիվ 14-19
Միջնադարյան պոեզիան թե՛ նախկինում է թե՛ հետագա ժամանակներում ներարկվել է բանասիրական, գրականագիտական եւ տեսական վերլուծության (Տե՛ս Վ. Բրյուսով, Հայ պոեզիան եւ նրա միասնությունը դարերի թվաթվերում... Վալերի Բրյուսովը Հայաստանի եւ հայ կուլտուրայի մասին, է. ԳՄ Իրատ, 1987: Յ. Արախչյան, Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծությունը (XVI-XVII դդ.), Ե., ԳՄ Իրատ, 1975: Վ. Արախչյան, Հայ միջնադարյան տարեգրության մեղաբլետական միջոցները (XIII-XVI դդ.), Ե., ԳՄ Իրատ, 1976: Նույնի Հայ միջնադարյան տարեգրության մանրերն ու տարագրությունը, Երեւանի համալսարանի Իրատ, 2008):

Մտերու-թարաքական նոր արշավանքները գլխավորում եր Լեւոնթե-

Ջոզրանում է Պարսկաստանի մեջիան հարստությունը (1502-1736): Հայոց աշխարհում թուրք-պարսկական անընդմեջ բարձրները տեսում են դարեր ե վերջնականապես կրկն հավասարեցում Հայաստանը:

1555-ին Հայաստանի՝ արդեն ու թե՛ ղրպես պետություն, այլ ուղուե տարածք, բաժանվում է Աքեմենյան Պարսկաստանի եւ Օսմանյան Թուրքիայի միջեւ: Ժողովրդի մասնախավանքները ենթարկվում են ազգային, կրոնական, տնտեսական, հարկադրական տարեգրության մեղաբլետական միջոցները պարտադրական ապրտեղծությունը շարունակվում են մինչև 1639 թ., որից հետո Հայաստանը կրկին վերաբաժանվում է Արաքսի եւրջ: Այս թվաթվերում Շահ-Աբասը (1587-1629) 1604-1605 թթ. քաղաքացիական պատերազմի ժամանակում է Պարսկաստան:

մուրը (Լանկ Ճամուր, 1335-1405): 1370 թ. կա վերջնականապես հարթվում է ներքաղաքական պայքարում է Սամադրուկը կենտրոնով տեղեղուն իր ինքնավարությունը: Արա 1387-1402 թթ. արշավանքների ակեբում է Հայաստանը: Այս դեպքում արհեղ ու թե՛ սոց կողմադրությունն ու աստվածություններն էին, այլ ար, որ կա գերակայեց ժողովրդին, հասկանալի իրադատականությունը՝ նրանց հայաստանում բնակեցնելով քոչվոր թուրքերին մեկուսից երկուսի անվտանգությունները (Երեւանի Մեծօրհնից, Գրիգոր Եղեցի կայաքենի եւ ուղիքներ: Միս Մեծօրհնից «Պատմություն», Ե., ԱՄԻՊԵ, 1987): Վերջինս, վերջինս, թե՛ արժույթական անուն, դեպի Միսմեթար՝ Ներին կարապետի պայտեսն եւ ինեցայն վրեժեղ ե Սեմյոնովը քաղաքի, անորում, անգրտ, անագրույն, լցեալ շարքերստ, պղծութեթար հնարից բանասիրուին աստուծությունը (Յովնա Մեծօրհնից, Պատմագրություն, էջ 3-4):

Հատուրվելով հայկական շրջաններում հաստատվում են անեն տեսակի մուտակայն ազգերն ու ցերեղ ե փրկում երկրի վերադարձը՝ սնաստ անընդմեջը, վերջապես ժողովրդին բերնոր: Վերջնականապես ավերվում ո վիստակայեցին ե վերանվում են-վեցինները, փոխվում է ժողովրդի անվանակական (եղուն՝ խաղաղուց հանրեն իր տեղ գիտում է թուրքերին, բողբոջին, պարսկերին: Պաթախորեն ձեռնարկվում է հայի ազգային կնարագրից:

Մարաբեր եկան ու վազցին, քաղաքները կեան ու Լեւոնթեմուրի արշավանքներից հետո գաղանք: Զրկանալական ինքնավարության հորտամվեց, քայց թուրք երկրն ու մայր եկալ ու գրավված տարաթեղանակ տնտեսից իր պետությունը գերտորեղուն, հասկանալի պարտություն ե քեղանմիտեցի ամենատնտեսային երկալ հայ ժողովրդի համար, որովհետեւ հայոց արմաղը կորեց իր իրողը: Այս շրջանում հասկանալի քրիստոնեական ազգայնությունը գանձվում տարերկրի թիվ ակցում եր երեք տասնամյակ (տե՛ս Հայ ժողովրդի պատմություն, է., ԳՄ Իրատ, հ. 4, 1972, էջ 270-274):

Կառուցողական հանճաղը, որ մինչե 13-րդ դարը հարեցնել եր արարում, դարաբար: Ավելի ետ քաղա տեսագով ժողովրդի փայտատար իր իկ երկրից, որովհետեւ իր երկրում կա ընդամենը տարրով էր ենթադրական ան տեսակի հարկային, ֆիզիկական, կրոնական հայասանքների: Այս քաղաքային գործին: Ժողովուրդը իր ասպարիկությունը որոտում է երկրապատերազմներում, Մեծ նույն իրադատային պիտիք:

Հայ ժողովրդին, նրա անընդմեջ համավաճեցնելի Կարաղին Լեւոնթեցի հետ միասնելու իր ստիպելու ջրուեղ գրին է իրականացնում ժողով արաքան Հայաստանում գործունեությունը էլն ծավալում միարարական արխար թաղիկ քարոզիկները:

Շարունակությունը՝ էջ 6

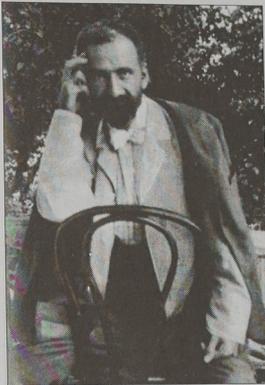
ՆՎՅՈՂ ՄԵՃ ԵՂԵՌՆԻ ԿՐԱԿՎԱՔՆԵՐԸ ՆՈՎՆԱԿՆԵՆ ԹՈՒՄԱՎՆՅԱՆ ՆՐԿՊՎՐԿՎԻՏԱՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՉ

Սվիզար՝ թիվ 19

2. Դեռ 1902 թ. գրած «Մեր Նախորդները» բանաստեղծության մեջ Գրիկ, Թումանյան երանի էր տալիս անցյալի «զովակե երգիչներին» Արևմտյան, Նաբանդանյան, Պատկանյանին, Դաֆֆուն, որոնց «թարմ եղբորն» արձանդովում էր «վերանայան, խորտա, բեղուն գերի» հայրենից պատերազմի գավառից, և ցավով ընդունել էր, որ այդ հայրենիցը «... իրոշուկն մեռ պաշտաշ, և մեր գայլուն միտքը կռու հետ», որ հայի փրկության «գույն երգեցե՞րք», որ անպատճառ «միտքի նման զեղեքն անհետ» Արևիկ, իր անասան կամուսնու-թամբ համբո՞ղ, ևս մի մայր կանխատես-տաբան էր կրանում էր ավելի ճիշտակ օրը, որոնք լուշացան և արդեն 1910-ական թթ. ու հասկանալի մտքին համաշխարհային պատերազմի տարիների դարձան ցավալի իրողություններ:

Իր առաջախոսքում անշեղծանելի և Ա-նաշեղի համաշխարհային պատերազմի հանկեղ թումանյանական վերաբերմունքի է այդ պատերազմից հայ ժողովրդի պատերազմի խնդիրը: Հնդհարապետ իր եր-գանքում հակապատերազմական ու խաղա-րուստեր հայ ժողովրդին ու նրա իր լինելու տեսահայտը բանաստեղծը 1914 թ. պատե-րազմի սկզբում թե՛ս ունեին լուրջ պահ-նակներ ու մտահոգություններ, սակայն թորեղիքի զարդան ծրարած ցեղասպանու-թյան մասին պատկերացում կալ չունենա-լով՝ հուսահատված էին, ընդհանրապես, պահպանում ու փայլալուծ էին որոշակի հույսեր, թե պատերազմում Թուրքիան կարգավոր, և օտակական զենքի իրադա-նակով կբացվեք արեւմտասլավոնյան ազգա-լուծի ազատագրության նոր հեռանկարներ: Այս տրամադրություն էր համակված նաեւ իր «Քանակն օրուստիորության» հապտորս-ցող Գրիկի, Թումանյանը:

Նրա ստեղծագործություններում գեղար-վեստական ու հրապարակախոսական կենտրոնացված կամ տարակետված էին, նույն բանով մտամալուծող գեղարվեստա-կան մեջ դնված էր կարող էր հարապարա-խոսական հարցադրվածներ և հրապարա-կախոսական մեջ՝ գեղարվեստ անկախու-թյանը: Որպես ավանդի հիմնավորում մտածանքը, որ կոչվե 1914 թ. ևս արել է «Երբեք տազակազ» վերնագրով բանա-

ստեղծությունը և հրապարակախոսական մի հովակ՝ նույն «Երբեք տազակազ» խո-րհրդով: Եթե քաղաքացիական քննարակ բանաստեղծության իրապատկությունների կենսամեթոդներին անմատչալու վերա-բերմունք, խնդիրն ու տրամադրություննե-րի պատկերավոր, բանաստեղծական ար-հեստագործությունը, բանաստեղծական ար-հեստագործությունը, պատկերավոր, վերա-բերմունքում ու հրապարակախոսական հար-ցադրվածությունը, ապա հովակն ավելի ճիշտ է բանաստեղծական պատկերների թողնվածություններն իրազեկող տես-նակներով կարող էր բանաստեղծն արտա-հայտել և իր հասկալի դիրքորոշումը պատ-րզանում հայ կամավորական զենքի օս-տերության օտակների հարցադրակի և դրա շնորհիվ հայ գաղթականության՝ իր պատ-կերական բնորոշող վերադասանելու և հայրե-նից նորից հայ շնչով ու կյանքով լցնելու ու-նակաբերությունը: Ի դեպ, հակասակ որոշ վայ-ապատճառներով, որպեսզի Թումանյանը խիստ որակակ և գնահատել էր կրող և ժողովրդի մտքովային իրավունքներն ու ա-զատագրության պայանները հասկանալու-նելու համար ծավալված հայ կամավորա-կան շարժումը: Հայ-ուսու գիտակցությունը

ևս համարել է հայրության փրկության միակ ուղին և տարբեր ձեռնկերություններով, հե-տևորական կամավորագրություններով ար-տահայտել է վերջ իր ձեռք գրեթե բոլոր հովակներում: Իսկ բանաստեղծության մեջ նույնիսկ մի օրնամականական հանակա-ռույթներ և կնկարում, որը խորք է իր գե-ղարվեստական մտածողության գերա-զանցապես ռեալիստ Թումանյանի «Նշիկ-թաշկանի զեղեքնական երգաշարը, Պատկա-նյանին ու Ֆիլուստն ասվի ընթաց բարձր վանահատու Թումանյանի մեջ և դեղորայքի մեջ: Դրանք են միասին կազմակերպում, ու կազմակերպում են իր հասկանալի և հար-ցադրական ազատագրական մեջ երազի իրա-վանական: Թումանյանի ինքնակա շարու-նակում էր Նախորդների պատճառմատու-թյանը:

«Նշիկթաշկանի»
- Ո՛վ պատանակ, - Ըրիք ամենքս մեկ
բերակ,
- Ասան հայրենիցս մետար՝ որև չա՛տ
պարեգար,
Պատկանյանի՛
Ստորով գնա՛ արյան դաշտը,
վերաործի՛ր ազատված,
Բա՛ճֆու՛!
Ե՛ր անես կողմից պանդուխտ հայազգից
Դիմես դես յուրյանց սիրուն հայրենիք...»
Տիկանյան

Մարտիկը ցեղասպան երազ վերաբեր-
ժանությունն ու բանակները, հայրենիք
կարգախոսներն իրենք նրա բանաստեղծու-
թյան օրնամական թումանյանական բանաստեղ-
ծություններում և հովակներում՝ նոր ժա-
մանակների ու հակաբանակների հրամայա-
կանով:

Վեր է կացել ինն վիշապը նոր քափով,
Վեր է կացել զերթի մոլի տազակազով,
Սիրունուշ, ռիբրիկները սակավոր
Սահ է շնչում լեռներն ի վեր պետք:

Ու նրա դեմ նաև անգույն, անսահման,
Կործանող տալով անև կողմից՝ հայրության
Ֆին-ինն ույսերն ու հովակները դարավոր
Շատս են լինում իտերերն ի վեր պետք:

Շատս են լինում քաղ իմեղքով անմկտը,
Շատս են լինում անընկերներով կիսատը,
Շատս են լինում անընկերն ու աղի
Դեպի ծերակն գազաթերթը լեռները:

... Ու ամպերում, բարձր ուսից Մասիսի
Սլառում է մեծ արժիվը Գրիկի,
Շիտակ բարձր թափունքները հայկական,
Իր հեռուցից հայի բարձրն ու սպազան:
Այս պատկերների հետևում էն թումանյան-
ական այն խոհերն ու մտածումները, որոնք
առավել բացողը արտահայտվել են հրա-
պարակախոսական եղբայրներում և մտակա-
րական «Երբեք տազակազ» և «Երբեք ու-
ղեք» հովակներում: Յնց արևը և օգ-
նում են ընկանում մեզ մայրաքաղաքները,
որոնք որդեղ են Թումանյանի՝ գրեթե իշխյալ
բանաստեղծությունները:

Թումանյանի ինքնակա կյանքը, թե Անա-
շեղի համաշխարհային պատերազմի ընթաց-
քում հայրության արարել և միայն մի վեր-
ջին տազակա, որովհետեւ համակված էր, թե
պատերազմով զրկուստան մեծ տերություն-
ները, որանց մեջ է Ռուսաստանը, որ Լա-
խապես հայտնաբերել էին, թե կովկաս և
նաև Կարծի ժողովուրդների պատուհանն
ու նրանց իրավունքների պաշտպանության
համար, չեն լինի այնպես անարդար, որ
պատկերով բարբարոս Թուրքիային թողլ
անս նորից տերությունը իր երբեմնից հայր-
ատկությունը ներակա ժողովուրդները, այդ
թվում է հայրության քանակազորները: Բոլոր
վերջ ազգային և գնեծության մե ընունել
այդ «պայծառ հայաստանագրությունը և հու-
նուն կենց պազակի ներգրավվել պատե-
րազմի մեջ:

Հայրեն քաղաքություն չէին, «Հայ ժողո-
վորդն է՝ զրեղ և Թումանյանը» - որի թե՛
վերջուրդն է, թե՛ ստառակապե Թուրքա-
կաստանում վեր է ամեն կանակազմ, անե-
նապես զգետնորդները մինք եղակ և հակա-
հակապես զգետնորդները մինք եղակ և հակա-
մտածելու, երեսին իսկ հանել են ներսեղ
կրակի մեջ՝ հանուն ընդհանուր գործի, այն
ի որպիսուն դատի ի իր կամավորական
որոշակի զու գրեթե՛ մահ կամ ազատու-
թյուն...» (Երգը, մեղն են - Ս. Ս.): Ուստի
արդեն սկսված պատերազմը, հայրենի են
Պոլս, Թումանյանի կանխակազմ պատերազ-
մում, օրնամական հայաստան, մեղք էր ընե-
լու հայրության դարավոր տառապանքները
և նրա համար բազմաթիվ էր իրապարտույան
և զարգացման նոր դարաշրջան:

Հարունակին
Սանակ ՄՈՐԿՐԱՅՈՒ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ՆՈՒՆԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԱՐԴՎՅԱՆԸ

Սվիզար՝ էջ 4
Բացել են լուս բաղնախոշ: Նրա լոճերը օր ու
գիշեր բաց էին հյուրերի համար, այգիների բեր-
քը շոպուրներ բաժանվում էր անցորդներին, ևս
մեծ ազգազան էր, խորհրդատու ու հովանավոր:
Երբ 1805(6)-ը ծնեց հասարակուր, աստվածա-
վան ընտանեկ տան նկերները կարիքին: 9-10
տարեկանում ևս Եջիանձնում մտնե: 12 տարե-

կանում մեկնում է Թիֆլիս՝ Ներսիսյան դպրոցում
սովորելու: Այնուհետ Եջիանձնում, Թիֆլիսում ու
Երեւանում ծավալում է կրթական ու տնտեսորոշա-
կան ազգանկեր գործունեություն, որին կապտեց
20 տարեկան հասակում Արարատի գագաթը
բարձրաձայն հանգամանք: Իսկ վերոպայում
սովորելու տարիներից պիսած՝ նրա կյանքի ու լույսը
դասնում է իր ժողովրդին անմասնագործ ծառայելու:

Ո՛չ երկար սպիղի էր իմ ուզածը,
Ո՛չ կամ օր քաշի՛կ՝ արեւ, իմ խնդրածը,
Իմ եմ քաշած շունկն էլ իմ սիրտը ազգին,
Երբ չէի կարում վերջը քա ազգին...
գրել է Արվանդը՝ «Ազգայնոց մտադր ի մտնելու
վախտը» բանաստեղծությունում (Խ. Արվանյան,
Երկեր, Ե., 1984, էջ 46):

Արվանյան Սվիզար էր, սվիզար ազգային ինքնա-
գիտակցության ու քաղաքակրթության, սվիզար
լուսավորության շարժման ու աշխարհիկ կրթու-
թյան ծավալման, սվիզար աշխարհաքաղաք գրական
աշխարհում և հայրենիքի գաղափարաբարդու-
թյան տարածման, որոնց մեջ կարեւորվում էր մասնա-
կանը [եզակ խնդիրը]: Հարցն այն էր, որ ողջ ազգի
առջեւ ծառայել էր ոչ միայն այն, որ «հայի գիրքը
ձեռն անտուր» վերա, այլեւ «հայի լեզուն հոտը»
վերա: Եվ սա ոչ միայն կարեւորագույն ժողովրդի մեջ,
կեղծակեր լեզուն էլ վայարում է, որ «առջեղը ընկած
փայլում էր» նաև մայրենի լեզուն: «... մեր նոր
լեզվի կենց թողորն ու պարտիք բան ա», - գրել է Ա-
րվանյան (Երկեր, էջ 82): Հիշե՛ք վեպից, «... լույսը
լեզվով խոսակա էր զազարել էր բերուն» (Արվանյան
և անմկն հայրը [եզակով - Ա. Մ.], (Երկեր, էջ 74):

Հարունակին
Արդիւն ԱՎԱԳՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ՆՎՅՈՂ ԿՐԱՎՈՐԿՈՒՄՆԵՐ ՍՎՐԳԻՆ Ի ԿՐՎԱՅԱՆԻ

(1520-1536)

Սվիզար՝ էջ 3
Նա քաղաքը գրավեց սեպտեմբերի
20-ին, որից հետո արշավեց Բաղրայի
վրա, որը գրավեց 1533 թ. դեկտեմբե-
րի 31-ին: Նա կրկին Թափուզի ուղեգրե-
վեց միայն 1534 թ. օգոստոսի 2-ին, իսկ
1535 թ. հունվարին հարթավայրի: Նոր
վերադարձով «Կոմսությունները» էլ ավելի
կանգունեցին հեռանկարներով: Ել ավելի
ստաբիլացավ օստաններին կայստանի
հայրենի թիվը: Մակուս, խնայած այդ հա-
նարի թիվը: Սուլթանները չկարո-
ղացան իրենք ձեռքով պահել Եջիան-
ձնը, որը մնաց պարսիկների ներակա-
նության ներքո: Այս ընթացքում բարե-
կազմակերպ օստաններն էին Գրեհուհի-
ների հարաբերությունները և վերջին-
սուսն պայմանագրով մեծ ազատու-
թյուններ ու արտոնություններ տա-
ցան Օսմանյան կայսրությունում: Յնց
այդ շրջանում է՝ 1536-ին, մահացավ
Սվիզար Ի Կրավաչյանը: Սվիզարի
պարագաների մասին ոչինք հայտնի չէ:
Դժբախտաբար այդ խառնակ ժա-
նանների համար պատմությունը պահ-
պանել է միայն գրավորությունները և
նունկները:

Նունկ, որս արեւորդի կոր և քսակա-
կի ռուսար ըր գավառի էր ին «Կրավա-
չիքում հայկ Ամիրում հանձնողը հաճա-
կանում էր քաղաքների մոտ և հեռաբեր-
վում էր քաղաքների մոտ և հեռաբեր-
վում էր «Յայանյանի տղա» վկայություննե-
րով և օրեցօր դառնում շքեղատեղի
զրկուստան: Դրանով տիրապետում էր
թորեղեքին, պատկերներն էլ արա-
բերեններն էլ մահաբեղակներին ծանո-
թացնում էր զրկուստանյան վարդա-
պետությանը: Երեք տարի անց մահա-
նայանները նրան ներգաղթեցրան տա-
նում, թե իսլամացել է «Ռուստայի իրա-
մարդը» և դրանից, սակայն նրան քո-
նաքարը ներկայացնում էին բանաստեղ-
ծության կրկին կյանքում ևս է վկայորդ
վկայական կրկին նետում քաղաք: Բա-
րունակին լույս էին ազգում հաջորդ օր-
վա ստիպանում ու սպասանակները, և
նրան անարգաբար իրկվում էր:
Պուտայնը նախաժամակց 1524 թ. հու-
նիսի 13-ին:

Հարունակին
Քաղաքի ՄՈՐԿՐԱՅԱՆ
33 ամ քրթակից անդամ, պրոֆեսոր

ԿԻՆ սենյակում

Սվիզերթ Թիվ 18-19

«Լավ է ամուսնանալ, քան կրթով արվելը» (Վ Կորնթ. Է 9)

- Տե՛ր հայր, սուրբ պատկի խորհրդակատարության ժամանակ, ի թիվս այլ օրհուրությունների է արթընդերի, ամպում է նաև «Հավատամքը» քրիստոնեական հավատքի խոստովանության համար բառանքը: Ինչո՞ւ:

- «Հավատամքը» կամ Նիխանակի հավատ հանգանակը բոլոր առաքելահիմն եկեղեցիների դավանաբանության հիմքում դրված բառանքն է. ինչ պարտադիր խոստովանվում է եկեղեցական բոլոր կարեւոր արարողությունների ժամանակ, այդ թվում է՝ պատկի խորհրդի: Եթե մարդիկ եկել են՝ սուրբ խորանի առաջ Աստուծ օրհնություն տեսնելու, ուրեմն նախ էլ առաջ նրանք պետք է Աստուծ պաշտամունքի ուղղվածաբար դավանանքն ընդունեն, որը կատարվում է խոստովանության միջոցով: Դա նաև պարտավորեցնող է. խոստովանում են հավատքը, Տիրոջ օրհնությունն են խնդրում, միաժամանակ պարտավորվում են Տիրոջ չափաներով բարյեղ են երեք շնորհորդել: Այլապես այս մեծ խորհուրդը կերտածի տակ թաղանթակազանցված բեմականացած, լուսացուցիչ ևլ արարողություն, որը կոչված է ընդունելու «ճորիացեցե՛ր» ամուսնական հանրեքն:

Պատկի սուրբ խորհրդի մեջ Աստուծ ներկայությունը կա: Դա կարող է ներշնչություն խաղել կենաց արդ բառակալմով՝ ճանուն շնայալով, բայց Աստուծն էն հայրի: Այս առումով ուզում են հիշեցնեն են սի կարեւոր հանգանակը. խոսքը խաղեցող (քավորի) մասին է: Պատկարություն օճի էնակ բաղադրիչներից է արարողության ընթացքում հեղու երկարաշունչ արթըք, երբ նորապատկերի զուլեռները հավված են իրար, են խաղեցողը հայը բարթարացած պահում է նրանց զվառեցրելու՝ որպես վկայություն կանայս: Սա՛ր՝ բավորի դիխավոր պարտականությունը. խաղը բարծ

«ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ» ԶՐՈՒՅՈՒՄԸ ԱՍՏԻՐ ԴՍԱԿ

Մեր հյուրն է Բյուրավանի Սբ Գրիգոր եկեղեցու հոգեւոր հովիվ Դավաթ քհն. ՊԵՏՐՈՍԱՆԸ

րացեղն է Աստուծ առաջ վկայելը: Բայց ահա այսպիսի մի դեպ. ծանոթեցրեցա մեք մի օր սաաց. «Պատկի քավոր են», հարքրի՞ ո՞ր եկեղեցուն էն պակաս ներու, սաուն է: «Եկեղեցի չարի տանեք»: «Բա էլ ի՞նչ քավոր. սաուն են. կենաց աղոթն քանակա են սաուն, ոչ թե քավոր»: Լիւնու են էլ ավելի արտատող դեպքեր: Մանք՝ գալիս են եկեղեցի, թե՛ «Տե՛ր հայր, այսօր հարսին տուն ենք տանում, մեք սեղան չենք դրել, ուղղակի ուզում ենք՝ մեր նորապատկերին մի թեթեւ օրհնես, գնաք»: Ասում է, թե՛ սանե՛ր. ուզում են «Մի թեթեւ» կալելով:

- Սուրբ պատկի խորհրդի պարտադիր պայաններից մեկը, քառ եկեղեցու, կուսության հենգանակն է: Հատկապես նախկին եկեղեցին սեծապես կարեւոր է այս պայանի՝ ջնդուներով որեւէ բացառություն: Ազատականացած բարքերի արդի հասարակության մայանության մեջ այսօր, կարնի է աեւել, գերիշխում է այն կարծիքը, որ եկեղեցին չափից ավելի ավանդապատ է գրեւ այս հարցում, որ ժամանակները կիսովէ են, ու պեքը է ավելի հանդուրձող էն ճմուռ լինել է այլ: Ո՞րն է Ձեր կարծիքը:

- Սա այս հարցն է, որտե՛ «Կափից ավելի» արտասանությունը տեղին չէ, են եկեղեցին, այր՝ պետք է լինի ավանդապատ: Անգամ փոքր փոքուր կազմակերպ հետեւանքերով է հո: Կառ ել, ինչպես նախկինում, Մայր եկեղեցին հոգորդում է իր նորաստակ գավակներին կուսությամբ ու սրբությունները ներկայանա սուրբ խորանի առաջ, որ սաովվածային օրհնությունը լիարժեք լինի: Մյուս կողմից՝ կուսությամբ, ահարապատքայն կազմված ընտանիքի հիմքերը սովորաբար ավելի ամուր են լինում՝ նաեւ գուռ հոգեբանական առումով: Իսկ երբ խախտված է այս պայանը, մանավանդ երբ մարդու մտքի են հոգու մեջ էլ խաթարում, անկախակ, շատ սեռ լինիլից կարող են առաջանալ: Եվս մի ուշադրակ հանգանակն են ուզում շեշտել, որ կարծեն

բոլորը նկատած կլինեք. կույս աեւելով՝ մեր ժողովուրդը, չգիտես ինչու, հասկանում է միայն կնոջ կուսությունը, տղամարդուն տարբեր դա չի էլ վերաբերում: Ո՞ր, որեւէ կարծեքություն չկա էն ինչ կարող լինի: Աստուծ առաջ, Սրբության առաջ հավատարապես պարտական ենք՝ այդ թե՛ կին: Կուսություն մասին ավանդել, անշուշտ, չի վերաբերում 2-րդ պատկ հավաքությունը, ինչ ի մասին խոսեցինք նախդիր գրություն: Մյուս օրհնության կարգն էլ տարբեր է կուսական պատկի օրհնությունից:

- Տե՛ր հայր, քիչ են լինում դեպքեր, երբ երիտասարդները, հատկապես տղամարդիկ, սաուն են: «Միշտե՛ս անորձեշտ ամեն ինչով պատկոված չլինել, չէ՛ս ամուսնանա. տուն, փող, աշխատանք...»: Այդ «ինչից» հետախ ձգվում է տարիներ, ժամանակ անցնում է, նրանք այդպես էլ չեն ունենում

այդ «ամեն ինչը», հետո ուշացումով հավանաւոր են, որ սկսվելու են: Մյուս կողմից՝ փորձենք հավանաւոր, եթե չունի բավարար, անգամ նվազագույն պայանները (այսին ջիզ չեն նաև իրավիճակները), ո՞րն այն:

- Յուրաքանչյուր մարդ, ով կյանքի փորձառություն ունի, միաշնանակ կներքի այս տեսակետը: Երբ լինում ենք մեր իսկ պատկի կենսագրությունը, տեսնում ենք, որ մարդիկ 8-10 երեխա են ծնել, պատկի-սեծաղել, են նրանք կենսական պայաններն ախանձեմաուն ավելի կուսաբար են եղել, քան մերն են: Նրանք հաստատու՝ ամեն ինչը են պարտավորված լինելու մասին չեն էլ մտաւել, երբ ամուսնացել են: Ի՞նչ է նշանակում բավարար պայան. այսպես մտածողներն խորհրդող փնտի տայի ի սկզբանե հիշել, երկարավոր կյանքում երբեք մարդուցական բավարարվածություն չի լինում, է միշտ էլ «ինչ-որ բան պակաս է»: Մտածում են՝ տուն, մեքենա, փող է այլ՝ մտաւալով, որ ընտանիքն ինքնին ավելի կարեւոր է երբեք չի կարնի կուսական կարողությունը դառննել գերխորհրդ՝ ընտանիք կազմելու համար: Դու լուծես, որիչ մեքը չը կողքին ունի՝ «ամեն ինչ», բայց ուշացողի հետեւին՝ ամեն ինչով պատկովածների վարքաքնի են կոնեսեն, որ նրանցից շատն են ամենեքին էլ եղանակ չեն: Եվ գիտե՛ս ինչ, որովհետեւ ամեն ինչ ունենալով՝ ընտանիք ամենակարգեքը՝ Աստուծին ընտանիք իրենց սեշտ... Ուրեմն՝ ինչ որ ունես, դրանով բավարարվիր է գիտություն՝ հայանիլի Տիրոջ: Սա Ավետարան է ուսուցանում: Ու՞րդ պատում է ավելին ունենալու համար, ունեցի՞ր՝ ճանախող քրոնիքով, բարի վատակով, գործի հաջողությամբ: Իսկ եթե չունես ու վիստավոր են, սաուն են ո՞նց անուսնանալ, Աստուծ դեմ սեղանակ են: Աստուծ կարգով է գործությամբ ամեն օր միլիոնավոր մասնակեր են ծնվում, են սրանք բոլորը տարբեր պայաններով ու տարբեր կարողությամբ են աշխարհի մտնում:

Տարուսակություն՝ էջ 8

ԱՇԿԵՐՏԱԿԱԳ ՌԻՏԱՏՎԳԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Կուսայի մարզի Գրգզան քաղաքի թիվ 7 միջնակարգ դպրոցում արդեն ավանդույթ են դարձել վաղեր, եկեղեցիներ, մատուռներ, կոթող-վկայություններ կազմակերպվող ուխտագնացությունները: Գոլներեի 4-ին դպրոցի ավելի քան 75 աշակերտներ, մանկավարժներ ու ծնողներ, տնօրեն Հասմիկ Ասատրյանի, Հայրիկ եկեղեցու պատմության ուսուցչուհի Գոհար Միքայելյանի նախաձեռնությամբ էլ են Մայր Վերո Մ Էջմիածնի ԵԴԿ Գրգզանի պատարհանատու Անեշեա Ղեչեյանի մասնակցությամբ, ուխտագնացություն կատարեցին Օշակուն Աշտարակ-Ամբերդ ուղևորությամբ:

Կան հավատքի խոր ընկալում ու հարգանքը: Տեր հայրն իր պատգամ ուղեք ուխտավոր աշակերտությանը՝ հորրդելով շարունակել կրթությունը, ավանդույթը՝ դառնալով ազգի են հավատքի պահպանող գնդկորներ: Դպրոցականության Օշակունից հեռացան իրենց ազգին ծառայելու, վարված սր ավելի լայն գործունեություններով: Երգում, հույսով ու հավատով լեցած:

Այնուհետև Աշտարակորենի այցելեցին Ներսիսյանի Կամուրավոր են Ամբերդի Սբ Աստվածածին եկեղեցիներ, ուր միասնաբար արթընդի երկրի հարությունաց, ժողովրդի անբողջանակության, հավատքի անասանության են եկեղեցու պայծառության համար: Ընամատիկ ուխտագնացություններ կազմակերպելու նպատակն ստովածներուկությունն ճանապարհին են մեք ջալ առաջ գնալ: Ինչը կարնի հայրենիք, ազգային արթընդի հանդեպ սիրո են կիրկիվածություն, քրիստոնեական կենսակերպի ամրապնդմանը:

Գոհար Միքայելյան, Հայրիկ եկեղեցու պատմության ուսուցչուհի

ԱՅՅՈՒՄՈՒՅՈՒՆ ԶԵՆԱՅԷ (ՄԱԿՐԱ) Ս. ԱՍԿԱՎՈՒՅՈՒՆ ԵԿԵՐՄԻ

2012 թ. հայ Մարդասի 300-ամյակին կնիված միջոցառումների ընդառաջ՝ սույն թվականի հոկտեմբերի 20-ին Հնդկաստանը հոգեւոր հովիվ էր Կավկասայի Հայոց մարդասիրական ճեմարանի կառավարիչ Տ. Խորեն արք. Հովհաննիսյանը, Կավկասայի Ս. Ասկավոյ մայր եկեղեցու վարչության ատենակա Մարգարե, անդամներ Մյուսակ Ռուբենը և Սուելի Աբրահիմը մեկուկայ այցելություն կատարեցին Մարդասի Ս. Ասրիամ Ստովածածինի պատմական եկեղեցի՝ կառուցված 1712 թվականին:

Ներկայի մասնակցությամբ կատարվեց հազուադեպ մատերություն, որին հաջորդեց հոգեհանգուցական կարգ՝ այս պարբերական մամուլի արտոնքին անասիր «Վարդարիտ» նմբագիր Տ. Յարություն ավագ քահանա ճնակակներու համար՝ ու գերեզմանը գտնվում է եկեղեցու բակում:

Այնուհետև տեղի ունեցավ եկեղեցական վարչության ժողով, որտեք նմարեն մեք հայ Մարդասի 300-ամյակի առիթով նախատեսվող տոնահանգությունների մոտալիք ժամը նաև կարեւոր է առաջնային խնդիր համարեք տարիներ անոջ օտարակա եկեղեցականության հարթակի շինությունը միջև հոգեհանգուցական տարին Հայոց եկեղեցու վերադարձումը գործընթացը:

Հոգեւոր հովիվ նախաձեռնություններ՝ ճեմարանի Հայոց պատմության ուսուցչուհի Ներսիսյան Ստովածին ստանունքով միջև 2012 թ. պարտաստեւ ծավալուն աշխատություն՝ կնիված հայ Մարդասի պատմությամբ:

ԱՄՈՒՍԱՆԻ ԷԿՈՒՄԵՆԻԿ ԳԱՐԱՆՈՅ ՀԱՎԱԿՈՒՅՈՒՄ

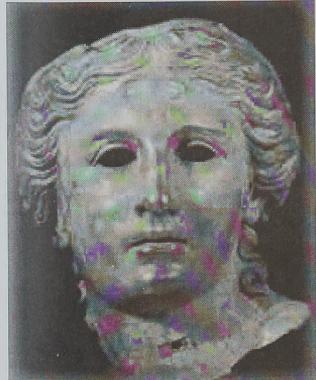
Հոկտեմբերի 19-ին 29-ը Կավկասայում ընթացան Սահալան քրիստոնեական կոնֆերանսի կուրսների ծրագրի 2009 թ. ուղևորացեղները՝ «Միասին արարել Աստուծ սենեք» թեմայով, ինչի մասնակցում են արախլան երկրների քրիստոնեական եկեղեցիներ է կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Առաջին անգամ տե՛ս եկեղեցու կողմից ուղևորներն մասնակցում է Հայոց եկեղեցին ներկայացրեց կողմից Հայոց մարդասիրական ճեմարանի կազմակերպչական թիւն Ս. Ավետիսյանի. Համբարձումյան: Ծրագրի ընդգրկվում էր նաև այցելություն Աստուծաշարուն տարբեր եկեղեցիներ:

Հոկտեմբերի 25-ին Ծրագրի ղեկավարեք դրկու. Հոպ Կ. Աստուին են դրկու. Լուկաշա Կասարիկ գնկավարություն՝ մասնակցություն այցելեցին Կավկասայի Սբ Գրիգոր Լուսավորչի հայալան եկեղեցի՝ ներկա գտնվելու պատարարին էր Տեր Վլենտին քահանայ: Պատարարի ավարտին հյուրներն արթը ունեցան նաև գրգեքներ Հայոց մարդասիրական ճեմարանի աստերին հետ են ծանոթանալու նրանց անորային:

Քրիտական թանգարանը (ԲԹ) գոյության է կոչվել 1753 թվականին: Մինչև 1807 թվականը ԲԹ-ի մաս էր կազմում Բնապատմության թանգարանը (Natural History Museum), իսկ 1973 թվականին կառավարական որոշումով անջատվում է Բրիտանական գրադարանը (ԲԳ), որը ընդգրկում է իրեն ծնունդ տվող ԲԹ-ի գրավոր մշակույթը: Սկզբնական տարիներին ԲԹ-ն համընթացական էր այն առումով, որ նյութական մշակութային գանձերի հետ ապրանքային կապը քայքայվում էր մաս: քայքայվող թանգարանի գրավոր մշակութային գանձերի քանակը էր ավելանում և րոպանակաբանությունը ձեռնարկում էր ասանչի նկիրառողի՝ սուր Յաս Սրուկի (1660-1753) հավաքածուի հիմք վրա: Այս նախ անտառի հավաքածուն թվարկընդ էր կողմորոշեց թանգարանի զարգացման հետագա ուղին մինչև այսօր: 1753-1983 թ. ԲԹ-ն ղեկավարվում էր մի խումբ ինստիտուտների կողմից: 1963 թ. կառավարական որոշումով ինստիտուտները փոխարինվում են կառավարության կողմից կազմակերպված 16 անձերով: Այս 16 ղեկավարներից մեկն էր Լեւոն Ավանյանը և պատահի կողմից, իսկ մնացած 15-ը՝ կազմալուծված:

Թանգարանի աշխարհի տարբեր քաղաքաբարոյությունները ներկայացնող փրկարար նյութերը ցուցադրում է ոչ ըստ էրկրների և ժողովրդների պատկանելության (Երևան, Ազգ. Եզան), այլ ըստ քաղաքաբարոյությունների ժամանակագրական կարգի, այնպիսի՝ ամենահազարյան ժամանակներից մինչև 18-րդ դարը: Թանգարանն ունի հետևյալ բաժնիները.

- 1. Թանգարանի զանազան շրջաններ, Բ. Եգիպտական հնություններ,
- 2. Գրեկական-ասիական հնություններ,
- 3. Գրեկական-ասիական հնություններ,

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԲՐԻՏԱՆԿԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՐԱՆԻՄ

Սևրադարձ Անեյան Դոլոմանյանի «Նոր կնարան Լոնդոնի Բրիտանական թանգարանում» գրությանը: Հովանածոյի իր գրության մեջ արձարծում է մի շարք հարցեր, որոնք կարից ունեն լուսարձան:

- 1. ազգագրական հնություններ,
- Ե. հունական և հռոմեական հնություններ,
- 2. ձեռագրեր,
- Ե. միջնադարյան և հետմիջնադարյան հնություններ,
- Ը. արևելյան հնություններ,
- Թ. արեւելյան տպագիր գրքեր և ձեռագրեր,
- Ժ. նախապատմական և հռոմեա-բրիտանական հնություններ,
- ՃԱ. փորագիր պատկերներ և նկարներ,
- ԺԲ. տպագիր գիրք (արեւմտյան):

Բրիտանական թանգարանը լոնի հայկական բաժին: Մյա մշակույթի ու քաղաքաբարոյության մասունքները ցուցադրում են վերոհիշյալ բաժանումները մի քանիստում: Սրա նշանակությունը շատ ավելի մեծ է, քան հայկական բաժանումները ունենալը: Հայկական սակավթիվ ցուցանումների ներկայությունը տարբեր բաժնիներում շեշտում է այն ժողովրդի բնածն ներդրումը հիշյալ քաղաքաբարոյություններին:

Հուն-հռոմեական բաժանումները տեղադրված են Անասիոս Բաստակժուհու բրոնզե գլուխն ու ձախ ձեռքը, դրամական բաժանում՝ Տիրաս Մեծի արծաթյա դրամները (ԲԹ-ի դրամական բաժնին ունի Հայ Կիլիկիայի թագավորության դրամական ողջ հարստությունը (տե՛ս Ռ. Չարեի Բերդկասկի աշխ.), արեւմտյան-ասիական բաժանումները՝ ուղարկված է 30-ից ավելի ցուցանումը՝ ցարդարական շրջանից (տե՛ս Frankel David, The Ancient Kingdom of Urartu, British Museum Publication, 1979): Միջին և հետմիջին դարերի արախում կարելի է տեսնել 1978 թ. ԲԹ-ում կազմակերպված «The Christian Orient» ցուցահանդեսից բերված 1225 թ. խաչքարը, որը եղբայնակի-չառակ Կազգեն և Կեհանան Չայրապետը կնիցը ԲԹ-ին: Իսլամական բաժանումները սահմանափակ ցուցանումներով մեկ կա մեկ տար, որոնք աշխատանքներն են հայ բրոնզագործ Արախում Երեմյասինը, որոնցից երկուսը, հայկական արձանագրությանը, թվագրված են 1510 և 1529 թթ. (տե՛ս V. Nersessian, Treasures from the Ark, The British Library, 2001, pp. 144-152): Արեւելյան ձեռագրերի բաժանում պահվում է հայկական 300-ից ավելի ձեռագիր (տե՛ս F. C. Conybeare, A catalogue of the Armenian manuscripts in the British Museum, London, 1913, V. Nersessian, The Christian Orient, The British Library, 1978, V. Nersessian, Armenian illuminated Gospel Books, 1988, V. Nersessian, Treasures from the Ark, The British Library, 2001), հնաստիպ քարեզներն է 689 հնաստիպ գիրք (տե՛ս V. Nersessian, Catalogue of Early Armenian Books 1512-1850, The British Library, 1980): Բրիտանական գրադարանի գանձերի արախում (Treasures of the British Library Gallery) կողքե կեքսանդրիանուսի և Սինեռիկոսի կողքին լոն ցուցադրվում է հայկական չորս ձեռագիր՝ որպես մի մասը քրիստոնյա Արեւելք բաժանումների: Կապիտոլ՝ ԲԹ է ԲԳ այցելողի ականատես է ինքն աշխարհի քաղաքաբարոյության ստեղծած մշակույթի թողած ժառանգությունն է որս մեջ հայ ժողովրդի բերած ներդրումին:

Պարզ է մի ժողովրդի, որն ունի այդպես երկար և հարուստ պատմություն, ինչպես այն ժողովուրդը, պետք է ինչ-որ բանով իր մասնակցությունը բերած ինչ-որ քաղաքաբարոյությանը, և ինչպես արեւելյանին և բնութագրվում՝ արժանի հիշատակության: Հստ ցավակ է, որ հայ այցելողն ԲԹ-ի մեջ ԲԹ-ի փոխարինող ցուցանումներինց փնտրում է միայն մի ցուցանումը, որի ինքնությունը չունի վիճարկությունները ըստ շարունակվում են, բրդկա այդ արձանագրությանը և գրադարանում իմ էրեք ամենակարևորագույնը՝ բազմաթիվ տիպեր և ժամանակները, Ազորոտե, Անասիոս, Անասիոս և կամ Ստեփան, Անասիոսի և Երզնկացու, որտեղ գտնվում էր հայ շառավածուհի Անասիոսի (կարգը՝ Անասիոս) մեկյանը: Դասական գործերը, ինչպես Պրուտարոսը, Սուրբուրևը և Տակոսուր, նրան ներկայացնում են որպես «պարտական հիման»: Հայկական աղբյուրները՝ Անասիոսից հիշվում է այն հայտնի մեծիկան հետ, որը գտնվում էր Ենեթաք գավառում, այն վայրը, որտեղ հայտնաբերվել է այն արձանակի գլուխը: Անասիոսի այն արձանը, որն ըստ Ազարթակեղոսի՝ գտնվում էր Երեք գավառում և Արտիշառում, պատրաստված էր ոսկուց: Մովսես Խորենացին Անասիոսի նույնացնում է Արտեմիսի հետ, որի ոսկեմուկը բրդկա արձանն Արտեմիսի կողմից: Հստ Մովսես Խորենացու և Ազարթակեղոսի՝ Հայաստանի տարածքում եղել են Արտեմիսի դիցուհու մեծիկաները, որոնք Արտեմիսում, այդ թվում և Հայաստանում, ներկայացնում էր Անասիոսի հետ: Դասական աղբյուրների միջե եղած մի քանի

տարածայնությունները արտասայվել են այս ցուցանումից հենց պիտակների մեջ: Պիտակների րոպանակաբանությունը հիմնվում էր տվյալ ցուցանումից վերաբերյալ քանապիտակության տրմից կատարված եզրակացությունների վրա և ոչ թե արդյունք էր թանգարանի ավանդապատների բնածնուց:

2001 թ. հեղինակայն կողմից կազմակերպված «Գանձերն տպակայն ցուցահանուց (Treasures from the Ark, 1700 years of Armenian Christian art), որի խորհուրդակ էր Անգլիայում՝ Լոնդոնից հայ արվեստի և քրիստոնեության 1700-ամյակի տոնակատարությունը: Ցուցահանուցի առաջին մասը կարված էր հայ-իսլամական մշակույթի պատկանող ցուցանումների (Ա. Անասիոսի բրդկա գլուխն ու ձախ ձեռքը, Տիրաս Մեծի արծաթյա երկու տեսարարականները և Գանձի տեսարարը մի քանի տարածքներում): Առաջին անգամ Անասիոսի բրդկա գլուխն ու ձախ ձեռքը, որոնք Զեփ Կրիստոնեության 1700-ամյակի տոնակատարությանը նվիրված էին, ցուցադրվեց Անասիոսի մի մասունքը: Չեփի ձեփի մաս կրա գիտնականները հասկանում են այն եզրակացությունը, որ արձանը կառուցված է սիրկյան Արտեմիոսի ճեփը: Գեփի ձախ ձեռքը ընթացած թանաք բաշկնակ ունի՝ կանաչի մեծիկաները ծանկերը համար: Չեփի ցուցադրումը պետք է որ օգնի գիտնականներին՝ վերադասարարու դիցուհու ինքնությունը:

Շարունակելի

Դ. Կ. Ներսես (Կրեմ) ավ. քին. ԵՐՄԻՍՅԱՆ

ՀԱՅ - ԻՐԱՆԻԱՆ ԲԱՐԵՎԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՎԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԽԱՉՄԵՐՈՒԿՆՆՈՐ ԶՈՒՐԱՆ

Սկիզբը՝ թիվ 19

ՆՈՐ ԶՈՒՐԱՅԻՆ ՀԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՎԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅՈՒՐԸ

Նոր Զուրայի հայկական մշակույթի կարևոր կենտրոններից է եղել հատկապես 17-18-րդ դդ.: 1630-ական թթ. հայաստոր վարդապետ Կեսարացին հիմնել է դպրոց, որը ժամանակակիցները կոչել են «հայաստարան»: Նա նախ էր խումբ հայ պոփոնների հետ 1636 թ. հիմնադրել է Նոր Զուրայի առաջին տպարանը, որը նաև առաջինն էր Իրանում և մտնող Միջին Արևելքում: Տպարանի գոյությունն առաջին 5 տարիներից (1636-1642 թթ.) հրատարակել են հետևյալ գրքերը: «Սարմուկի Դասարան», «Հարանց վարք», «Խորից Գրատոր» և «Անեյի ժամանակագրությունը»:

գիրք», սպա՝ «Գիրք տմարագ...» (1647 թ.): 1687-1688 թթ. լույս է ընծայվել դավանաբանական 3 գիրք: Ընդդ 200-ամյա դարաբից հետո՝ 1872 թ., տպարանը գործում է մինչև 1891 թ. օրս: Այդ ժամանակ տպարանում լույս են տեսել շուրջ 300 ասուն գիրք և գրքուկ, որոնցից առանձնակի արժեք են ներկայացնում Հ. Տեր-Հովնաթյանից «Պատմություն Հայաստանի» (1-2, մուգիկ Նոր Զուրայում... (1-2, մուգիկ Նոր Զուրայում... (1919 թ.) և «Նրբանյութի պատմությունը» (1919 թ.) և «Պատմությունը» (գիրք 2-3, 1920-1921 թթ.) գրքերը:

Նշանակալի դեր է խաղացել նաև Ս. Անեյիցի վանքի դպրոցը, որտեղ աշակերտներն սորոցում են երկրպագուները և «վաճառանկության արվեստ»՝ լավ վաճառական դասընթացը՝ լավ վաճառական դասընթացը՝ լավ վաճառական դասընթացը՝ լավ վաճառական դասընթացը: Կանխի կից բացվել է մատենադարան, որտեղ հավաքվել են բազմաթիվ հայերեն մեծագույնը: 1831 թ. Ս. Անեյիցու եկեղեցու կից, առաքելուց Կարապետ Եփեսուսյան Զուրայեցու ջանքերով, հիմնադրվել է «Անեյիցիական ճեփարան», որը 1833-1953 թթ. եղել է մարդասերական բարեգործ Գրիգոր Սամյանի հովանավորության ներքո և վերանվանվել է «Սամյան» դպրոց: Դպրոցում 1834-1836 թթ. դասավանդել է Մեսրոպ Թադևոսյանը: 1858 թ. Նոր Զուրայի Ս. Կատարյանի մատենադարանի կուսակցական թանգարանը բացվել է Ս. Կատարյանի իգական դպրոցի, որը, սակայն, 1892 թ. միացվել է Ազգային կենտրոնական դպրոցին՝ երկրպագու Նոր Զուրայի Ազգային երկրպագու դպրոց: Իսկ 1890 թ. Հայաստանի հարեմաբարության ներքո և վերանվանվել է «Սամյան» դպրոց: Դպրոցում 1834-1836 թթ. դասավանդել է Մեսրոպ Թադևոսյանը: 1858 թ. Նոր Զուրայի Ս. Կատարյանի մատենադարանի կուսակցական թանգարանը բացվել է Ս. Կատարյանի իգական դպրոցի, որը, սակայն, 1892 թ. միացվել է Ազգային կենտրոնական դպրոցին՝ երկրպագու Նոր Զուրայի Ազգային երկրպագու դպրոց: Իսկ 1890 թ. Հայաստանի հարեմաբարության ներքո և վերանվանվել է «Սամյան» դպրոց: Դպրոցում 1834-1836 թթ. դասավանդել է Մեսրոպ Թադևոսյանը: 1858 թ. Նոր Զուրայի Ս. Կատարյանի մատենադարանի կուսակցական թանգարանը բացվել է Ս. Կատարյանի իգական դպրոցի, որը, սակայն, 1892 թ. միացվել է Ազգային կենտրոնական դպրոցին՝ երկրպագու Նոր Զուրայի Ազգային երկրպագու դպրոց: Իսկ 1890 թ. Հայաստանի հարեմաբարության ներքո և վերանվանվել է «Սամյան» դպրոց: Դպրոցում 1834-1836 թթ. դասավանդել է Մեսրոպ Թադևոսյանը:

կազմել են Ազգային կենտրոնական դպրոցը: 1892 թ. ինչպես նաև, սակայն, միավորվել է Ս. Կատարյանի իգական դպրոցի և Ս. Կատարյանի իգական դպրոցի հետ: 1905 թ. Չարտու թաղամասում բացվել է Գ. Զանյանի միջնակարգ դպրոցը, իսկ 1901 թ.՝ Գ. Զանյանի սպալանի մասնակապարտեղ: Ե՛ն մասնակապարտեղ:

գծ. են դպրոցը այժմ գործում են: 1905-1911 թթ. իրանական հեղափոխությունից հետո աշխուժացել է Նոր Զուրայի մշակութային կյանքը, 1905-1907 թթ. կառուցվել է մատենադարանի շենքը: 17-րդ դ. 1-ին կեսից ի վեր հավաքված գրքեր, փաստաթղթեր, հատուկ շենք ստացան: Շարունակությունը՝ էջ 8

«ՔՐԻՍՏՈՆԵՎԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ» ԶՐՈՒՅՎԵՐ ԱՌԻՐԲ ԴԱԿԿ

Մեր հյուրն է Բյուրավանի Սբ Գրիգոր եկեղեցու հոգեւոր հովիվ Դազար քնն. ԴԵՏՐՈՍՅԱՆԸ

Սկիզբը է՛ք 6
 • Նման կեցվածքի «տրամաբանական» շարունակություն է դառնում հիդրոլոգիայի արհեստական ընդհատումների շարքը: Դաճաճաբանությունը նույնն է. չեն կարող երեխային պահել, հնարավորությունն չունեն կերակրելու, հագցնելու, դրա համար էլ... սպանում են: Սնուչուշ, որբե՛ մեկի մտքով չի՛ անցնում, որ սպանում է...

• Բրիտոսի եկեղեցին միշտ էլ խստիվ դատապարտել է հիդրոլոգիայի արհեստական ընդհատումը՝ քայքայությունը մեկ դեպքի եթե մոր կյանքը վտանգված է: Ուրիշ որբե՛ պատճառով կատարված ընդհատումը միանշանակ մարդասպանություն է: Որբե՛նությունը նույնպես Աստուծո պարզուն է. Ե երեխան նախ քան անոթը հրկուցում է քերում իր հետ: Սնուղը երեխային սպանելով՝ մեք սպանում ենք Աստուծո օրհնությունը, մինչեքան պեղո է ուրխությունյան ընդունում ու փառաբանության Տիրոջը՝ Իր պարզե՛ համար՝ երեխայի ապագան հասնելեղդ Լրան: Իրբե՛ երիտասարդ ընտանիքի հայր՝ ինքն քաղած կամք համոզվել են, որ երբ Աստված գավառ է պարբե՛ում, հաջողություն էլ հեռն է տալիս: Լինում է, չի՛, երբ մեք որդուքում է՛ քայտիցի ու Աստուծոց, քե՛: Ո՞ր մտքին համար Աստված ենք մեք այսինչ հիվանդությունը, կենդանությունը, վերջուք... Կա՛ն որպե՛ ծնվածք երեխան աս պանելն ու այր մաշկն չես էլ հիշում: Ի՛նչ իմանաս, ասընկելի են Տիրոջ գործերը:

• Տե՛ր հայր, շատերին անկեղծորեն հուզող հարց են տալիս. ինչպե՛ս է հեռավոր դիմադրվել «ընտրության ճայրիկ» սեռական հատուկության շքանշան. չի՛ որ ոմանը ուշ են ամուսնանում՝ 25, 30 տարեկանում կամ ավելի ուշ...

• Երբ Բրիտոսի արգելեց տրամադրոն կամայականորեն իր կենտ արձակել են ուրիշ կին անել, եւ որակող իսկ իմքե՛ որպե՛ց միակնություն, ողո քրիստոնեականություն մեք ճարեղեն ու իր սերտապուրջ ուղեք, հիշում էք՝ հրեական միջավայրից եկող աքաղաղներն Ի՛նչ ասացին. «Եթե՛ այդպիսին է պարզապես մտադուր է կնոջ համար, լավ է չամուսնանալ» (Մատթ. ԺԾ 10): Ինչպիսի՛ հետեւություն: Դավաճացում են

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 13-18-ՐԴ ԴԱՐԵՐՈՒՄ (ընդհանուր ակվարի)

Սկիզբը է՛ք 4
 Կյւ ամենն ուղեցվում էր լաիկներինցի հոգեւոր գրականության ատաս թարգմանություններով:
 Ազգասով այդ գործինեղ, որոց ներկայացուցիչներից մեկն էլ Հովհաննէս Ընեցիկն էր (1290-ական թթ.-1347), 1330 թ. Ընեցիկի մտքով յուրայինների հետ միասուն են կարողիներին: Նրանք ծաղկեցին էին նաեւ գրական-մշակութային եռանդուն գործունեություն: Հովհաննէս Ընեցիկն առաջինն է, որ շարադրե՛լ է հայոց եզակի գիտական քերականությունը (տե՛ս Հովհաննէս Ընեցիկ, Յարագա քերականութիւն, Սիւնյաւ տր. 1977) այս անգամ հեծկած լաիկներին ակվարությունը: Միևեւտ իր հայերեն քերականության հիմքը՝ Դիոնիսիոս Թրակացի (Սիւրբ Երանոսի) հունարենից հայերեն թարգմանակն աշխատության մեկնությունը, որն սկիզբ առավ դեռես 5-րդ դարից: Նրանց պահպանվել է նաեւ «Ան միաբանել երկարքո Յայոց շրջաբանութիւն թուրքը, որն ունի դավանաբանական ընկալ: Հովհաննէս Ընեցիկն թարգմանել է նաեւ Ռոման Աքլիկիացու «Հաւաքունն աստուածաբանութեան», Ընեցիկի վանքի հիմնադիրներից Բարդուղիմոս Բարդուղիսու «Գիրք Վերայ երկրայ ընտրեանց եւ մի անձնաորոշեանի Քրիստոս», «Գիրք դոճիտաց» աշխատությունները:
 Այս շրջանակների մեջ Ընեցիկի վանքում թարգմանական եռանդուն գործունեություն են ծաղկել նաեւ Հովհաննէս Տորթոնցիկն էլ Հալոց Ընեցիկն: Առաջինը թարգմանել է Ռոման Աքլիկիացու «Գիրք խորիորդ», երկրորդը՝ Բարդուղիմոսի «Յարագա վեցադրեայ դոճոտարարութեան», «Յարագիրք»: Պետրոս Արագուցու «Գիրք աստուածային հաւաքել ըստ կանոնաց եկեղեցիի Հովհաննէս», «Գիրք սարգիւթեան», «Գիրք լուրութեան», «Համաստա վերլուծութիւն Ստորութեան Արխանոտի», «Վերլուծութիւն ի վերայ գրքին», «Համաստա հասցումն ի վերայ Երանոսութեան» աշխատությունները:
 Մրա նմա հայտարարված շարունակ թե՛ ուղեղեք Հայ եկեղեցու պայաքող, որը զկավարում էր Առաջադա Դրինեցիկն, Հովհաննէս Բարդուղիսու, Գրիգոր Տարբեցիկն, Ռոման Աքլիկիցիկն, Սիւրբ Կողոմէ Եւ ռոճիչներ, քայլ Եւստատիոս Ապետականն հայերեցի հայոց թե՛ առաջնորդ է հայոց հավասն ուրաջող Սիկլո Ռոտուկի (Ռոտուկաց, 1604-1681) օրոք ընդունեցիկ կաթողիկոսություն: Ռոտուկի ծնունդը Ալեկոլիք էր՝ 1626 թ. Եշխանում օձվել է Եպիսկոպոս, քայլ արքայն 1635-ին Հովհի Ուրբանոս Ը պապին ստանում է արքեպիսկոպոսությունն ու Ռոման Աքլիկիցիկն հայ ժողովրդին: Կաթողիկոսություն է ընդունում ոչ միայն Եւստատիոս, այլե՛ Ռոմանիկի Քեառաբարիայի, մասամբ Դրինի հայությունը: Դրանից հետո այդ տարածքների գաղութաբնակչության աստիճանաբար կորցրեց ազգային կերպարը և վերացավ:

Հարուստի
Դավիթ ԳԱՐՍՏՅԱՆ
 Բանասիրական գետ. դրվագոր, պրոֆեսոր

Սկիզբը է՛ք 7
 Ռեալադրան-մատենադարանն այժմ շուրջ 700 ձեռագիր գիրք է ընդգրկում, որոնցից մտոս 40-ը՝ մագաղաթյա: Գրքերի մեծ մասը կրոնական, պատմական է թվեցվաքական ընկույթ է: Նրանց մեծ մասը պատկերազարդ է: Հավաքածուի ամենիսկի գիրքը 10-րդ դ. մագաղաթյա կվետարանն է (ձեռագիր համար 422): Նշանակալի է Իգնատիոս մանրանկարի (13-րդ դ.) թեմատիկ պատկերներով ձեռագրված կվետարանը (ձեռագիր համար 36):
 1930-ական թթ. ստեղծվել են ազգային սկուլպտեր, կավանկերով երգչախմբեր: Հրատարակվել են «Նոր Տուրայի լույսեր» ամսագրերը (1904-1908 թթ., խմբ.՝ Բաբելեն եպս Կարոզադարան, Իրանա-Հնդկաստանի թեմի արևմտադարանի պաշտուները,

ՀԱՅ - ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԱՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՎԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽԱՇՎԵՐՈՒԿԸ՝ ՆՈՐ ԶՈՒՐԱ

ամսագրեր), «Նոր Տուրայի ավետարեք» (1906-1911 թթ.), «Նվեր» (1920 թ.) թերթերը և 10 ամսոն ձեռագիր կամ մքերեպարի պարբերականներ: 1976 թվականից լույս է տեսնում «Նոր Տուրայ» տեղեկատու, իսկ 1980-1985 թթ. նաեւ «Նեպի երկիր» ամսագիրը: 1960-70-ական թթ. վերածվեց նաեւ Նոր Տուրայի տպագրությունը: Վերջին տարիներից հրատարակություններից առավել կարեւոր են է. Մանեկիայի «Հովհաննէս կաթողիկոս Օձնեցի» (1967 թ.), Լ. Մինասյանի «Նոր Տուրայի Ա. Ամենաիրկի վանքի թեմադրան» (1968 թ.), Գարեգին եպս (ապ. պ.) Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ եւ Ա. մեծայն Հայոց Գարեգին Ա կաթողիկոս Սարգսյանի «Հայոց «Փոքր Կճուր» իրական հողի վրա» (1971 թ.), «Իրանի հայկական եկեղեցիները» (1983 թ) եւ այլ աշխատությունները:
 Նոր Տուրայն ունեցել է կանոնավոր հատակագրի: Փողոցների քանեք կազմված է եղել Լազար եւ Նուրա ուղղահայայց հասող Հաքիմ Նեապի կողոտաններից ու մտոս 10 այլ փողոցներ: Հայաբնակ Մեծ Մեյրան, Փոքր Մեյրան, Հայաբնակ Մեծ Մեյրան, Փոքր Մեյրան, Հայաբնակ Մեծ Մեյրան, Փոքր Մեյրան, Հայաբնակ Մեծ Մեյրան, Մեծ Մեյրանները՝ 17-րդ դ. 2-րդ կեսին Նոր Տուրայի հարավ-արեւելքում կառուցվաքալուցի են Ընեցիկ Երեմյան, Յուպիկի, Դաւիթեցի եւ Գազարի հայկական քաղաքը: Պատկանել են այլ ճարտարապետների է վարդապետի կառուցեց արդարապես ընկալելի շենքեր, Ս. Ամենաիրկի վանքը (1655 թ.) է 12 եկեղեցի:

Եկեղեցիներն ունեն այլ միջնադարյան ճարտարապետության ակունկներ՝ գմբեթավոր դահլիճն ու քառակուսի գմբեթավոր դահլիճի կողմնակներ, ավալան արտաքին ծաղկաքեղ լուծանքն է ճակատների հարցաբանում զգացվում է ասորական արտաքին ազդեցությունը: Ս. Աստուրյան (1614 թ.), Ս. Հովհաննէս (1621 թ.), Ս. Աստուրյան (1659 թ.), վերակառուցվել է 1881 թ. Ս. Մինաս (1659 թ.) եկեղեցիները քառակուսի գմբեթավոր թաղիկներով է Ս. Վեդուր (1611 թ.), Ս. Կատարյան (1623 թ.), Ս. Ներսես (1660 թ.), Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ (1633 թ.) եւ Ս. Հակոբ (1881 թ.) եկեղեցիները պարզ թռուածակ դահլիճներ են, իսկ Ս. Ամենաիրկի վանքի կաթողիկոսն է (1664 թ.), Ս. Աստուրյանին (1613 թ.), Ս. Աբեղե՛ն (1627-1635 թթ.) եւ Ս. Արկայաբոյ Յարաբե՛ն (մտոս 1630 թ.) եկեղեցիները՝ գմբեթավոր դահլիճներ:
 Ամենաիրկի վանքի արտաքին շքամուտքը զարդարված է շքաբարդով եւ Երեւաքալոված՝ շնարակած սալիկներով: Ինտերիւրում պատե՛ր են գմբեթ ծածկված են որմնակալներով, որոնքու՛մ քուսակակ գարնանաչների ֆոնի վրա օղակաքանակ են իրականանում պատկերներն են Չին եւ Նոր Առասարակների թեմաներով Նոր Տուրայի վանքին եւ զարդանաքանակներ, որոնք Իրանիանը 17-րդ դ. այլ որմնակալների Հովհաննէս Մրցուցն է: Գմբեթ կրկնակ է ներքին կիսակալած եւ արտաքին ձեռնեք թաղանթներով: Սասնեցիական ճարտարապետությանը ընդող այս լուծումը հայկական ճարտարապետության մեջ հանդիպում

Ե միայն Նոր Տուրայում, ինչը վկայում է Նոր Տուրայում հայկական եւ իրանական (իսլամական) մշակութային սերտ փոխներգործության մասին:
 Ս. Աբեղե՛ն եկեղեցին հիմնականում ունի այն հորինվածքը, ինչն ունե՛ր Ա. Ամենաիրկի վանքի կաթողիկոսն: Միայն դահլիճի արտաքին կողմում կա վերնադասը, իսկ ձեռնեք գմբեթ խոշոր ճալիների շնորհիվ դարձել է ուժեղ շինությունը:
 Հայկական եւ ասորական ճարտարապետությունների այսօրինակ համադրությունը շնորհիվ Նոր Տուրայի ունի արժանատի եզակի են հայկական եւ իրանական ճարտարապետությունների պատմության մեջ: Նասնեցիական լուծումները Նոր Տուրայում հաջողված են, ինչը հարստացնում է հայոց ազգային մշակույթը:
Սիդայի ԱՄԼԱՆՅԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ
 Կրթնական, մշակութային, լուսավորական երկշաբաթաբար
Հիմնադիր՝
 Մարտ Կեօր Սուրբ Եշխման
Հրատարակիչ՝
 «Քրիստոնյա Հայաստան» հիմնադրամիություն
Գլխավոր խմբագիր՝
 Աստուրի Ստամբուլյան
Հրատարակման վայրը՝ 624
Հրատարակության հասցեն՝
 Մայր Կեօր Ար Եշխմանի
Ձեռնախումբ՝ 51717
Էլ. փոստ՝ q@etchmidzian.am
 Ստոր. տպագր.
 4. 11. 2009 թ.
Տպագրանակ՝ 2100
Փինգ՝ 50 դրամ